

Кобрусєва Є.А.

к.ю.н.,

доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

Досліджуючи питання суб'єктів забезпечення права на мирні зібрання в Україні доцільним видається більш детально проаналізувати засадничі положення адміністративного права що правової природи суб'єктів даної галузі права в загалі. Так, сучасне адміністративне право представляє собою провідну галузь національного права, суб'єктний склад якої характеризується великою чисельністю та піддається частим змінам у зв'язку з реформами в державному секторі та тенденціями, що відображаються в суспільстві. В результаті реформування адміністративного законодавства виникають нові суб'єкти, наприклад, громадські організації, іноземні особи, публічні акціонерні товариства тощо. Зазначене призводить до необхідності більш глибоко дослідження особливостей їх адміністративно-правового статусу.

Питання суб'єктів, які забезпечують адміністративно-правового регулювання права на мирні зібрання неодноразово привертало увагу науковців, серед яких: М.О. Баймуратов, В.В. Букач, О.В. Васьковська, Т.І. Гудзь, М.М. Денісова, О.С. Денісова, О.Ю. Дрозд, В.В. Заросило, О.В. Колісник, А.Т. Комзюк, Р.О. Куйбіда, М.І. Логвиненко, С.М. Міщенко, О.Б. Онишко, В.Д. Остапенко, В.Г. Поліщук, Е.Є. Регушевський, М.Л. Середа, М.І. Смокович, В.О. Скомаровський, Р.Б. Тополєвський, О.В. Тронько, А.Є. Шевченко.

Метою статті є дослідження теоретико-правової характеристики суб'єктів у сфері забезпечення права на мирні зібрання.

Для дослідження будь-якої галузі права ключовим є встановлення її суб'єктного

складу. Від правильного вирішення даного питання, багато в чому залежить ефективність галузевих норм в регулюванні відповідних соціальних правовідносин.

Як зазначає Н.В. Дараганова, традиційно суб'єктом адміністративного права визнається фізична або юридична особа (організація), яка відповідно до встановлених адміністративним законодавством норм, бере участь у здійсненні державного управління, реалізації функцій виконавчої влади. Суб'єкт адміністративного права – це одна зі сторін публічної управлінської діяльності, учасник управлінських відносин, наділений законодавством правами, обов'язками, повноваженнями, компетенцією, відповідальністю, здатністю вступати в адміністративно-правові відносини [1].

У філософському енциклопедичному словнику міститься наступне визначення поняття «Суб'єкт» (від лат. *subjectum* – те, що лежить внизу, знаходиться в основі) – в широкому розумінні особа, організована група осіб, соціальна, етнічна та політична спільнота, суспільство в цілому, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне і духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носій означених якостей, що уможливають виконання ним суспільно значущих функцій. Необхідними рисами суб'єкту є: предметність, що означає бути предметним утворенням і діяти тільки предметним способом; свідомість, яка відображає реальність, зорієнтовує суб'єкт у навколишньому середовищі та визначає мету діяльності (заперечення предметності суб'єкта і

зведення його до свідомості характерне для ідеалізму); активність, яка забезпечує провідну роль суб'єкту у взаємодії з навколишнім світом (ігнорування активності суб'єкта характерне для споглядального матеріалізму); воля, наявність якої робить предметну діяльність здійсненою і забезпечує досягнення поставленої мети [2].

Як слушно зазначає І. Литвин, адміністративними правовідносинами є врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають, змінюються чи припиняються у сфері державного управління. Відповідно, одним із основних елементів структури адміністративно-правових відносин є його суб'єкти. Особливість їх полягає в тому, що адміністративне право наділяє правособ'єктністю (адміністративною правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю) широке коло учасників таких правовідносин, оскільки, норми адміністративного права врегульовують досить широке коло суспільних відносин, що виникають у процесі державного управління. Аналізуючи положення чинного законодавства, можемо зазначити, що до їх числа віднесено: органи державної влади, їх структурні підрозділи та посадових осіб, об'єднання громадян, окремих громадян, іноземців та осіб без громадянства тощо. Усі вони є особами, які набули властивостей суб'єкта адміністративних правовідносин у силу того, що їхня поведінка підпадає під дію норм адміністративного права та встановлена цими нормами. Зазначений стан справ обумовлює наявність великої кількості суб'єктів із різними повноваженнями, структурою і юридичними властивостями [3].

Таким чином, розуміння суб'єкта права розроблялося і розробляється багатьма вченими-правознавцями. Як наслідок, в науковій літературі суб'єкт визначається як фізична або юридична особа, держава, орган державної влади або місцевого самоврядування, що володіють за законом здатністю мати і здійснювати безпосередньо або через представника права і юридичні обов'язки (тобто володіти правособ'єктністю).

Проаналізувавши ряд наукових положень, можна стверджувати, що загалом, в юридичній науковій літературі виділяють дві основні ознаки суб'єкта права:

1) це особа, тобто учасник суспільних відносин (індивідуальний або колективний), який за своїми особливостями безпосередньо може бути носієм суб'єктивних юридичних прав і обов'язків;

2) це особа, яка реально здатна брати участь у правовідносинах, набула характерних властивостей суб'єкта права в результаті прямої дії юридичних норм.

Інші науковці виділяють наступні ознаки суб'єктів адміністративного права:

1) велика кількість;

2) можуть бути фізичними особами, колективними суб'єктами, володіти державно-владними повноваженнями;

3) взаємовідносини суб'єктів адміністративного права спираються на ряд методів – підпорядкування, рівності, рекомендацій, надання послуг тощо;

4) окремі суб'єкти поєднують свої адміністративно-правові функції з функціями в інших сферах, зокрема, конституційній. Оскільки конституційне право досить тісно пов'язане з адміністративним;

5) для суб'єкта адміністративного права є характерним надання та реалізація повноважень як за власним бажанням, так і, в окремих випадках, при його відсутності.

Доцільно зазначити, що безпосередньо від самого суб'єкта залежить, вступати чи не вступати йому в правовідносини або ставати їх учасником з волі інших суб'єктів. Необхідно також наголосити, що не кожен суб'єкт права може бути учасниками правовідносин (наприклад, особи, визнані недієздатними за рішенням суду). Отже, суб'єкти права, які вступили у визначені правовідносини, виступатимуть суб'єктами даних правовідносин, у нашому випадку – адміністративно-правових.

Розуміння суті поняття «суб'єкт права» досліджувалося правовою наукою та використовується при розробці проблеми забезпечення права на мирні зібрання, враховуючи

специфіку галузевої правової науки – адміністративного права. Однак, таке розуміння дає, скоріше, не визначення суб'єкта права, а визначення його правоздатності – особи, яка фактично може бути носієм суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, та володіє дієздатністю, а відповідно реально здатна брати участь у відповідних правовідносинах та набула характерних властивостей суб'єкта права в силу дії юридичних норм. Також, варто зазначити, що ряд фахівців з теорії права відстоюють думку, що сама дефініція суб'єкта права, що існують в юридичній науці залишаються неповними та неточними.

Варто погодитись із зазначеним вище твердженням, оскільки дефініція «суб'єкт права» має задовольняти універсальні потреби всіх галузей права, мати об'єднавчий характер. Саме тому видається доречним визначення суб'єкта права як самостійне правове утворення, яке має власні інтереси, цілі, права і обов'язки, а також виконує свою роль в суспільстві, бере участь у створенні норм права та правовідносин.

Термін «суб'єкт права» досліджується і в такій галузі, як адміністративне право. Причому питання про суб'єктів адміністративного права є одним з найважливіших, оскільки саме суб'єкти виступають учасниками адміністративно-правових відносин, тобто вирішують завдання і здійснюють функції виконавчої влади, координуючі, розпорядчі, контроль-но-наглядові повноваження.

Як слушно зазначає Т.О. Мацелик, правова природа суб'єкта адміністративного права проявляється в його особливих властивостях. Суб'єкт адміністративного права відрізняється від інших елементів системи адміністративного права тим, що він носій взаємопов'язаних якостей, а саме зовнішньої відокремленості; персоніфікації; волі, детермінованої в адміністративну правосуб'єктність; адміністративно-правової регламентації. Наявність таких характеристик у конкретного суб'єкта дає можливість говорити про те, що цей суб'єкт є суб'єктом адміністративного

права, що функціонує в системі адміністративного права як її елемент і носій. У свою чергу, адміністративне право виступає сферою потенційних і актуальних взаємозв'язків та взаємодії суб'єктів адміністративного права. За межами адміністративного права не існує суб'єкта адміністративного права [5].

Варто зауважити, що адміністративна правосуб'єктність є первинною щодо правосуб'єктності іншої галузевої правосуб'єктності, зокрема цивільної. Саме галуззю адміністративного права, як однієї з чотирьох базових галузей права забезпечується реалізація прав, свобод і обов'язків всіх суб'єктів права.

Вважаємо за доцільне в ході нашого дослідження розглядати суб'єктів адміністративного права, як учасників суспільних відносин, врегульованих нормами адміністративного права, у яких на основі даних норм виникають відповідні суб'єктивні права і обов'язки в адміністративно-правовій сфері, тобто адміністративні права і обов'язки.

Також, доцільним буде навести схоже традиційне визначення відповідно до якого суб'єктом адміністративного права вважається фізична або юридична особа, котра згідно норм адміністративного законодавства приймає участь у процесах, пов'язаних із публічним управлінням.

Варто зазначити також про ключову роль, яку відіграють суб'єкти наділені владними повноваженнями. Зважаючи на дану обставину, дефініція суб'єкта адміністративного права буде неповною, якщо останнього розглядати лише в якості фізичних осіб та організації. Необхідно врахувати ще й такі суб'єкти адміністративного права, як держава Україна в особі органів державної влади та органи місцевого самоврядування.

Розглядаючи правове становище суб'єкта владних повноважень, як суб'єкта адміністративного права варто зазначити, що одним з основних елементів, що характеризує правовий статус органу державної влади, визначає його місце та призначення в системі державного управління, виступає компетен-

ція. В науковій літературі під компетенцією органу державної влади розуміють сукупність його прав, обов'язків та кола підвладних йому питань, покладених на орган функцій, поставлених завдань, територія його діяльності та передбачена законодавством відповідальність. Далі, розглядаючи складові компетенції, а саме – повноваження, буде доречним навести наукове визначення даного поняття. На думку вченого А.Т. Комзюка, повноваження є тим, що орган влади може зробити, яке коло заходів може та уповноважений застосовувати. Академік В.Б. Авер'янов визначає повноваження як форму правового опосередкування (закріплення) функцій, чим підкреслює спорідненість та невід'ємність понять «повноваження» та «функції» [6].

Важливо розрізняти поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносини», оскільки певний носій прав і обов'язків не обов'язково повинен учасником конкретних правовідносин. Щоб забезпечити участь носія прав у правовідносинах, та його можливість використовувати свої права, необхідна наявність фактичних гарантій, що забезпечують можливість реалізації належних йому прав, згідно чинного законодавства. Тому відсутність чіткого поділу дефініцій суб'єкта права та учасника правовідносини лімітує розробку питань законності, зокрема в плані забезпечення суб'єктивних прав, зокрема, на участь у мирних зібраннях.

Для визначення суб'єктів адміністративного права М.Ю. Віхляєв пропонує критерієм зарахування суб'єктів права до суб'єктів адміністративного права розглядати предмет адміністративного права (сфера правовідносин, у яких вони можуть брати участь). Саме цей критерій слід вважати базовим порівняно з іншим критерієм, який часто використовують учені-адміністративісти у своїх наукових працях, а саме – закріплення прав та обов'язків суб'єктів адміністративного права нормами адміністративного права. А під поняттям «суб'єкти адміністративного права» розуміти: під суб'єктами адміністративного права треба розуміти осіб (фізичних

осіб, колективних осіб, структурні підрозділи колективних осіб), які є суб'єктами адміністративних правовідносин, що становлять предмет адміністративного права [7].

Б.Г. Васильчук досліджуючи окремі питання визначення поняття «суб'єкт адміністративного права» стверджує, що юридичне значення розмежування понять «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин» полягає в тому, що не будь-який суб'єкт адміністративного права може бути безпосереднім учасником адміністративних правовідносин, в зв'язку з чим більшість з наведених у науковій літературі визначень пропонують поняття не суб'єкта адміністративного права, а суб'єкта адміністративних правовідносин. Так само не зовсім вірно визначати суб'єкта адміністративно-правових відносин як такого, що наділений адміністративними нормами суб'єктивними правами та обов'язками, адже такий суб'єкт ще повинен володіти практичною здатністю реалізовувати зазначені права та обов'язки [8].

В практичній діяльності суб'єктів реалізуються норми адміністративного права, тобто між суб'єктами складаються певні адміністративно-правові відносини. Адміністративні правовідносини варто розглядати як один з видів правовідносин, головною особливістю яких є нерівність сторін. Дана ситуація обумовлюється тим, що одна зі сторін завжди наділена владними повноваженнями (орган публічної влади або посадова особа). Суб'єкт є одним з важливих елементів складу правовідносини.

Ю.М. Фролов, проводячи аналіз існуючих у сучасній юридичній науці систем класифікації суб'єктів адміністративного права доходить висновку щодо можливості визначити такі основні критерії, як: організаційно-правова форма, правовий статус, зовнішня відокремленість, приналежність до держави, наявність владних повноважень, ступінь участі у публічно-правових відносинах та ін. Зазначає, що наявність такої кількості різноманітних підходів до вирішення даної проблеми свідчить про об'єктивні труднощі щодо об'єд-

нання відповідно до того або іншого обраного критерію класифікації великої кількості осіб, органів та організацій, що складають систему суб'єктів адміністративного права. Безумовно, будь-якого одного критерію недостатньо для чіткого визначення та аналізу реальних суб'єктів адміністративного права. Тому, віддаючи належне наведеним класифікаціям, Ю.М. Фролов рекомендує використовувати комплексний підхід до виокремлення та класифікації суб'єктів адміністративного права, заснований на застосуванні в якості базового критерію особливостей їх організаційно-правової форми, що має доповнюватися такими додатковими критеріями, як особливості правового статусу та наявність і обсяг владних повноважень [8].

Висновки. Відповідно до вищенаведених тверджень можна зробити висновок, що в публічно-правовому відношенні є, як правило, два види учасників: суб'єкти, що представля-

ють публічний інтерес, виконують публічні функції і наділені для їх здійснення владними повноваженнями, і особи (суб'єкти), що представляють приватний інтерес. Отже, в даному випадку в якості обов'язкового суб'єкта присутній публічна сторона (суб'єкт владних повноважень), а іншою стороною, як правило, виступають приватні особи.

Суб'єкт владних повноважень – обов'язковий учасник, як усіх адміністративно-правових відносин в цілому, так і відносин, пов'язаних із забезпеченням права на мирні зібрання зокрема. У публічно-правовому відношенні ключове значення має обов'язок суб'єкта владних повноважень використовувати свої владні повноваження виключно для досягнення цілей публічного (суспільного і державного) характеру, визначених чинним законодавством, а також обов'язок визнавати, дотримуватися і захищати права і законні інтереси приватних осіб.

Анотація

Спираючись на міжнародний досвід врегулювання права на мирні зібрання, запропоновано шляхи підвищення ефективності механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання, які полягають у створення внутрішньодержавного механізму контролю за дотриманням міжнародних стандартів прав та свобод людини, а також розвитку можливостей звернення до Європейського суду з прав людини, якщо та чи інша проблема не вирішена на національному рівні. Доведено, що навіть досить невелике коло чинних норм, що закріплені у законодавчих актах різного рівня, які гарантують забезпечення права на мирні зібрання, нерідко виявляють певну неузгодженість у змісті окреслених прав, особливо з позицій суб'єктів права на свободу мирних зібрань: Конституція України таким суб'єктом називає громадянина, а цивільне законодавство – фізичну особу. Доведено необхідність впровадження міжнародних стандартів забезпечення права на мирні зібрання, насамперед стандартів європейської спільноти, що пов'язано з євроінтеграційними прагненнями України. Адже впровадження європейських стандартів і дотримання їх суб'єктами публічної адміністрації є однією з передумов інтеграції України в європейській правовий простір.

Оскільки право на свободу мирних зібрань не може бути реалізованим за відсутності кореспондуючих обов'язків, покладених на державу в особі її уповноважених органів, аналіз норм Конституції та законів України, дозволив виокремити такі органи у категорію суб'єктів владних повноважень забезпечення права на мирні зібрання.

Ключові слова: мирні зібрання, міжнародні стандарти, суб'єкти забезпечення права на мирні зібрання, громадянське суспільство.

Kobrusieva Ye.A. Theoretical and legal characteristics of the subject in the field of ensuring the right to peaceful assembly

Summary

Based on the international experience of regulating the right to peaceful assembly, ways to increase the effectiveness of the mechanism of administrative and legal support of the right to peaceful assembly are proposed, which are to create a domestic mechanism to monitor compliance with international standards of human rights and freedoms. human being, if this or that problem is not solved at the national level. It is proved that even a rather small range of current norms enshrined in legislative acts of various levels, which guarantee the right to peaceful assembly, often show some inconsistency in the content of the outlined rights, especially from the standpoint of the right to freedom of peaceful assembly. the subject is called a citizen, and civil law – an individual. The necessity of introduction of international standards of ensuring the right to peaceful assembly, first of all the standards of the European community, which is connected with the European integration aspirations of Ukraine, is proved. After all, the implementation of European standards and their observance by the subjects of public administration is one of the preconditions for Ukraine's integration into the European legal space.

Since the right to freedom of peaceful assembly cannot be exercised in the absence of corresponding responsibilities imposed on the state by its authorized bodies, the analysis of the Constitution and laws of Ukraine allowed to separate such bodies into the category of subjects of power to ensure the right to peaceful assembly.

Key words: peaceful assemblies, international standards, subjects of ensuring the right to peaceful assembly, civil society.

Список використаних джерел:

1. Формування концепції громадянського суспільства в умовах демократизації. 2018. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/25.pdf.
2. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України*. 2014. № 4. С. 17–25.
3. Лотюк О. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 96–103.
4. Розік Н. Мирні зібрання як форма політичної участі громадян України. URL: <http://social-science.com.ua/article/1259>.
5. Ставнійчук М., Кулик В., Мудрак Л. Влада громадянське суспільство : системний збій. URL: <https://dt.ua/internal/vlada-gromadyanskesuspilstvosistemniy-zbiy-html>.
6. Васильченко О. Свобода зібрань як прояв політичної багатоманітності громадянського суспільства. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/7.pdf.
7. Реалізація права на мирні зібрання за умов зміцнення в Україні інститутів громадянського суспільства. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 125–130.
8. Васильченко О. Свобода зібрань як прояв політичної багатоманітності громадянського суспільства. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/7.pdf.
9. Фролов Ю. М. Суб'єкти адміністративного права: сутність та підстави класифікації. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* 25 (2012). 549-557.
10. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
11. Кодекс адміністративного судочинства України // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35-36, № 37, ст. (поточна редакція – Редакція від 15.08.2020, підстава – 808-IX).
12. Про місцеве самоврядування в Україні. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97>.
13. Про свободу совісті та релігійні організації. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.